

A demokratikus attitűd hatása a participációra

A civil társadalommal foglalkozó kutatások többsége alátámasztja azt a megállapítást, hogy a posztszocialista országok lakói közül kevesebben kötődnek egyesülethez vagy civil szervezethez, mint a nyugati országok polgárai. Ezekben az országokban drasztikusabban csökken a részvételi hajlandóság is, mivel az emberek kevésbé érzik, hogy ténylegesen befolyásolni tudnák a döntések alakulását. Vizsgálatomban elsősorban a következő kérdésekre próbálok meg választ találni: vajon hatással lehet-e az emberek demokráciáról való gondolkodása a közösségi részvételre (vagy fordítva: a közösségi részvétele befolyással lehet-e a demokráciáról való gondolkodásukra)? Kik érzik úgy, hogy hatással lehetnek a döntések befolyásolására? Milyen eszközöket tartanak az emberek hatékonynak a változtatások eléréséhez? Van-e különbség a módszerek választottságában lokális, illetve országos szinten?

A demokrácia fogalmának eltérő értelmezései

A közép- és kelet európai demokratizálódási folyamatok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a demokrácia kifejezés egyre többször jelent meg a köztudatban. A gyakori szóhasználat természetes velejárójaként azonban a kifejezés egyre elmosódottabb, kevésbé meghatározható fogalommá vált. Az idők folyamán többször is jelentésváltozáson ment keresztül, de szorosan kapcsolódik ahhoz az elképzeléshez, hogy minden embernek egyenlő joga van részt venni a közügyek intézésében (Bódig 2005). Sokan használják a Schumpeter által meghatározott demokrácia fogalmat, mely szerint a demokrácia „a politikai döntések meghozatalának olyan intézményes rendje, amelyben egyének a nép szavazataért folytatott versengés révén jutnak döntéshozói hatalomhoz” (Simon 1996). Kutatásunk alapját képezi az a feltételezés, mely szerint a közösségi kapcsolatok, a közösségben való részvétel jótékony hatást gyakorol a közéleti aktivitásra. A közösségben felmerülő viták, diskurzusok során olyan mentalitás alakulhat ki az emberekben, melyben növekedhet az igény a tágabb környezet ügyeibe való beleszólásra (Utasi 2009). A demokrácia fogalmi meghatározásánál ezért próbáltam azokra a definíciókra fókuszálni, melyek a közösségre és a közösségi aktivitásra helyezik a hangsúlyt.

Arisztotelész szerint a demokrácia állampolgára nemcsak követi, de maga is formálja a saját közösségében érvényes szabályokat, az egyén tehát szorosan kapcsolódik egy nagyobb közösséghez, a társadalom része, és aktívan részt is vesz ennek alakításában (Arisztotelész 1984). Barber azzal egészíti ki ezt a fogalmat, hogy a demokrácia állampolgára kritikus résztvevője társadalmának, aki a többi emberrel közösen vitatja meg a felmerülő problémákat. A demokráciában való aktív részvételnek azonban elengedhetetlen feltétele az oktatás, a műveltség, sőt a közösségi akciókhoz szükséges közösségi kapcsolatháló is. (Barber 1992, Utasi 2009)

Jürgen Habermas szerint nyilvánosság nélkül nem létezhet demokrácia. A nyilvánosság szerinte olyan rendszer, melyben az állampolgárok a kulturális és politikai életről folytatnak eszmecserét. A vita révén alakul ki a közér-

dek, melyet a hatalmon lévőknek figyelembe kell venniük ahhoz, hogy képesek legyenek ténylegesen a köz érdekeit szolgálni (Habermas 1999).

Putnam szerint az intézmények demokratikus működését nagyban befolyásolja, hogy a civil közösségek mennyire vesznek részt a társadalmi és politikai ügyekben, illetve az állampolgárok a közügyekben. A civil közösségekben való részvétel teremti meg a társadalmi tőkét is. Minél sűrűbbek ezek a kapcsolatok, annál nagyobb az esélye, hogy a polgárok képesek lesznek az együttműködésre az előnyök érdekében. Ezek a hálózatok lehetővé teszik a kommunikációt, elősegítik a kooperációt és megkönnyítik az információk áramlását (Putnam 1993, S. Nagy 2007).

A demokrácia eltérő elméleti meghatározásai mellett igen fontos, és dolgozatomban szempontjából még relevánsabb szempont, hogy az emberek, a polgárok számára mit jelent a demokrácia. Úgy gondolom, jelen esetben azt a mechanizmust kell inkább megértenünk, ahogy az emberek a demokráciával kapcsolatban gondolkodnak, mivel azt feltételezem, hogy a demokráciáról alkotott képünk nagyban befolyásolja az élet különböző területeivel kapcsolatos elgondolásainkat is. Továbbá igaz az is, hogy demokratikus attitűdünket erősen meghatározza annak az országnak a történelme is, melyben élünk. Egy a kilencvenes évek elején készült nemzetközi empirikus kutatás szerint¹⁴ az emberek a demokrácia fogalmához leginkább politikai tartalmakat társítanak: politikai szabadságot, törvény előtti jogegyenlőséget és többpártrendszert, legkevésbé pedig a „liberális-individuális kategóriába tartozó morális szabadságot” (Simon 1996). E kutatás hangsúlyt fektetett a közép- és kelet-európai régióban és más országokban élő emberek demokratikus attitűdjének összehasonlításra is. Érdekes eltérés, hogy míg az emberek a demokrácia szó esetében majdnem minden esetben pozitív dolgokra asszociáltak, addig a közép- és kelet európai régiókban élők – különösen a magyarok – nagy arányban társítottak a demokrácia fogalmához negatív asszociációkat. Az 1989-es felmérések alapján a magyarok inkább pozitív tartalmakat rendeltek a demokrácia fogalmához, míg a rendszerváltás után megjelentek a negatív gondolatátársítások is, például egy 1993-as kutatás szerint sokan már a munkanélküliséggel, a szegénységgel hozták összefüggésbe a kifejezést (Simon 1996).

Részvételi demokrácia és demokratikus attitűd a posztoszocialista országokban

Egy ország demokratikus szintjét jól méri, hogy az ott élő polgárok mennyire tartják saját maguk által befolyásolhatónak az egyes döntéseket, miként ítélik meg azokat: az őket érintő hátrányos határozatok ellen felléphetnek-e vagy sem. A felmérések szerint az állampolgárokat egyre nehezebb meggyőzni arról, hogy a politikusok ténylegesen az ő érdekeiket képviselik, tehát van értelme a politikai részvételnek. A fejlett országokban a huszadik század második felében került előtérbe a demokratikus participáció problematikája. Egyre elterjedtebbé vált az a nézet, mely szerint a demokrácia olyan berendezkedés, ahol az elitek uralkodnak. Ennek egyik következménye lett a politikai kiábrándultság, az emberek közügyektől való elfordulása. A döntésekből való kimaradás pedig – mint már Putnam is felhívta rá a figyelmet – nemcsak a kiszolgáltatottság veszélyét rejti, mivel a mások által meghozott ítéletekhez kell alkalmazkodnunk, hanem leépíti az egyéneket és a társadalmi közösségeket is (Bódig 2005).

¹⁴ 1990 és 1992 között készült kérdőíves adatfelvétel, 12 volt államszocialista országban.

Simonék nemzetközi összehasonlításából kiderült, hogy a posztkommunista országok lakói érzik legkevésbé úgy, hogy akár országos, akár helyi szinten képesek lennének részt venni az őket érintő döntések meghozatalában. A kiszolgáltatottság érzése a szakszervezeteken és az üzemi tanácsokon keresztül érdekképviseletben is megmutatkozik: a posztszocialista régióban majdnem minden harmadik megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy semmilyen befolyása sincsen a munkahelyi döntésekre. A demokrácia intézményeinek tényerésével azt feltételezhetnénk, hogy növekszik az emberek lehetősége az intézkedések alakításában, az idősorosan vizsgált adatok azonban nem ezt támasztják alá. 1985-ben a megkérdezetteknek még csupán 14 százaléka nyilatkozott úgy, hogy semmilyen hatása nincs a döntések befolyásolására, 1993-ban ez az arány már 48 százalék (Simon 1996). Nizák és Péterfi (2005) tanulmányukban a bizalmatlanságot hozzák összefüggésbe a társadalmi részvétellel. A magyar társadalomban zajló folyamatok sohasem kedveztek a társadalmi részvétel kiépülésének. Ez a tendencia még most is érvényesül, mivel az állampolgárok és a civil szervezetek a rendszerváltás óta nem sajátították el azt a képességet, mellyel jogaikat és érdekeiket érvényre juttathatják. Emiatt a szavazókedv csökkenése és a politikától való elfordulás sem újkeletű probléma. Az emberek nemcsak a demokrácia intézményeiben és a politikusokban nem bíznak meg, de még egymásban sem.

Korábban már szó esett arról, hogy a magyarok demokráciáról alkotott felfogása eltér a többi közép-kelet-európai országban élők attitűdjétől. Juan J. Linz 1978-ban – nem sokkal Franco tábornok halála után – adatfelvételt végzett, melyben nagy hangsúlyt fektetett az elnyomás, a szabadság, a jobb élet és a gazdasági fejlődés megítélésére. Annak megválaszolására, hogy miért tér el ennyire a magyarok demokrácia felfogása a többi országban élőkétől, 1989-ben Magyarországon is megismételték az adatfelvételt. Az adatok elemzése során megállapították, hogy a magyaroknak egyrészt sokkal kedvezőbb véleményük volt a letűnt rendszerről, másrészt kevésbé érezték a régi rendszerben a szabadság hiányát és az elnyomást, mint például a spanyolok. Sőt a magyarok négyötöde arról is beszámolt, hogy a régi rendszerben jobban élt, mint a jelenlegiben. Mindebből azt a következtetést vonták le, hogy a „diktatórikus autoriter rendszerektől megszabadult országokban az új rendszer demokráciája sokkal inkább összekapcsolódik a szabadság fogalmával, mint ott, ahol az egykori autoriter rendszerek represszió nélkül, puhább rendszerként működtek” (Simon 1996). Másrészt a demokráciáról való eltérő gondolkodás abból is fakadhat, hogy a magyarok jobban csalódtak a rendszerváltásban, mint a többi volt szocialista országban élők. Az itt lakók jóval többet vártak a változásoktól, mint ami abból ténylegesen bekövetkezett, és ennek hatására sokkal nagyobb kudarcot, veszteséget éltek át. Hazánkat a nyolcvanas évek első felében a szocialista régió „legvidámabb barakkjaként” tartották számon, amely viszonylag nagy egyéni szabadságot és magas életszínvonalat biztosított. A nyolcvanas évek második felében azonban a felhalmozódott külföldi hitel miatt a hatalmon lévők kénytelenek voltak megszorításokat foganatosítani. Ennek bevezetése jókora elégedetlenséget váltott ki a lakosság körében, és növekvő várakozásokkal tekintettek a demokratikus átalakulás felé. A várt remények azonban nem következtek be, és az emberek nemcsak a kormányból, hanem az általa hirdetett demokráciából is egyre inkább kiábrándultak (Ferge 1996, Gyórfy 2008). Simon (1996) szerint Magyarországon kettős hatás figyelhető meg: egyrészt a demokráciával kapcsolatos csalódottság, másrészt – valószínűleg ennek következményeként – az idő megszépítette a régi rendszert.

A demokráciából való kiábrándulás ellenére a vizsgálatból az derült ki, hogy a többi posztszocialista országhoz képest a magyaroknál volt a legmagasabb a véleménynyilvánítás igénye, ezzel szemben a cselekvés igénye alacsony maradt. Simonék szerint ez egyrészt a Kádár-korszak demobilizáló és depolitizáló jellegének köszönhető,

másrészt a magyaroknál régi hagyomány a „morgás joga”, vagyis hogy az állampolgárok elégedetlenségüket csak szóban fejezik ki, nem pedig tényleges tettekkel.

Helyi demokrácia és civil kezdeményezések

A helyi szintű politizálás és a lokális civil kezdeményezések kulcsszerepet töltenek be a demokrácia kiépítésében, és aktív, közügyekkel foglalkozó civil szervezetek nélkül nem működhetnek erős helyi közösségek sem. Dolgozatomban azért tartom fontosnak a helyi kezdeményezéseket az országos szinttől elválasztva kezelni, mert a lokális közösséget közvetlenül is érintő kérdésekre összpontosít, másrészt helyi szinten nagyobb az ott élők érdekérvényesítő akarata és képessége, mint országos szinten. A lokális civil kezdeményezéseknek döntő szerepe van a hatóság és a lakosság közötti érdekközvetítésben, melyhez elengedhetetlenek a kapcsolatok és a szervezettség.

A szervező-fejlesztő munkának a gyakorlatban több válfaja is létezik. Az ehhez kapcsolódó szerepeket Jack Rothman három modellbe sűrítette. Az első a közösségfejlesztés modellje, mely a lehető legnagyobb mértékben támaszkodik a közösség tagjainak saját kezdeményezéseire. Itt célként jelenik meg a kezdeményezőképeség kialakulása, amikor a résztvevők egy tanulási folyamat közben sajátítják el azokat a képességeket, melyek saját problémamegoldásukhoz szükségesek. A második a társadalmi tervezés modellje, ahol a problémamegoldás gyakorlatát specialisták, szakértők viszik tovább. Ők gyűjtik össze az információkat, kidolgozzák a változtatási javaslatokat, végrehajtják, majd ellenőrzik ezek megvalósulását. És végül az utolsó modell a társadalmi akció nevet viseli, amely általában akkor alakul ki, ha egy csoport elől elzárják a lehetőséget arra, hogy érdekeit érvényesítse. Ez leggyakrabban érdekkonfliktusok esetén, politikai nyomásgyakorlás vagy bojkott céljával szerveződik (Nizák–Péterfi 2005).

A rendszerváltás után a demokratikus intézményrendszerek kiépülésénél meghatározó szerepet játszott az önkormányzati struktúra kialakítása. A szubszidiaritás elve is azt hangsúlyozza, hogy a döntéseket a legalacsonyabb szinten, jelen esetben az állampolgárhoz lehető legközelebb kell meghozni. Az új önkormányzati szerkezet viszonylag nagy önállóságot adott az önkormányzatoknak, továbbá a civil szervezetek is növekvő szerepet kapnak ugyan a helyi döntéshozásban, de szerepük még mindig elenyészőnek mondható.¹⁵

A vizsgálat arra is kiterjedt, hogy a civil szervezeteknek mekkora lehetőségük van a helyi döntéshozatalban való részvételre. Megállapították, hogy bár elvileg sokféle részvételi metódus állna rendelkezésükre, befolyásuk az önkormányzati politikára csekély marad. Szalai ezt azzal magyarázza, hogy a közösségek állami kontroll alatt voltak, így a posztoszocialista országok lakóiban nem alakult ki az a képesség, amely előmozdítaná a civil szerveződések, a különböző civil közösségek létrehozását (Szalai 1997, Nizák–Péterfi 2005). Mindenesetre igaz, hogy lényeges változás nem lesz addig, míg az állampolgárok és a civil szervezetek nem tanulják meg, hogyan tudják jogaikat és érdekeiket érvényesíteni. Másfelől a döntéshozóknak a civil kezdeményezéseket nem ellenfélként kellene kezelniük, hanem partnerként, akikkel a közös cél hatékonyabban érhető el.

¹⁵ Az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet 2004-es demokrácia értékelésekor kiderült, hogy az önkormányzatok a közmeghallgatás tekintetében a törvényi minimumnál többet általában nem teljesítettek.

Közösségi igény

Korábban már említettük, hogy a demokráciának fontos alapfeltételét képezik a közösségek és a közösségekben való részvétel. Kalocsai Dezső szerint „a közösség az egyén számára nem csak eszközzé, hanem céllá is válik. Olyan eszközzé és céllá, amelyben jelen van a magány leküzdése, a társas szükségletek kielégülése, a másoknak való segítség igénye, és ezáltal a mások számára hasznossá válás igényének kielégülése, a másokkal való törődés alapján kialakuló öröm és bánat, a tenni vágyás stb., általában az érzelmi gazdagodás szüksége is.” (Kalocsai 1981:213)

Barber szerint a közösségi akciók, a közösségi kapcsolathálók, az állampolgárok közügyek iránti érdeklődése elengedhetetlen feltételei a demokráciának, másrészt az emberi közösségek, kapcsolatok jelentős mértékben meghatározzák az elégedettséget, boldogságot és életminőséget. (Barber 1992) Egy 2006-ban készült országos felmérés¹⁶ adatai szerint az elégedett élet érzéséhez leginkább a közvetlen közösségek, a család járul hozzá, ezt követi a baráti társaság, majd a különböző kisközösségek iránti igény (hobby, munkatársi és szomszédosági kapcsolatok), végül a másokért végzett közéleti tevékenység (Utasi 2008).

A kutatás kimutatta, hogy a tágabb közösség iránti igény leginkább a kedvezőbb életfeltételekkel rendelkezők sajátja, a közösségi élettel nem rendelkezők körébe pedig főként az idősek és az alacsony jövedelműek tartoztak. Annak ellenére, hogy Magyarországon kiemelkedő szerepe van a családnak mint közösségnek, az idősektől a fiatalabb korosztály felé haladva az elégedett élet érzéséhez egyre inkább hozzájárul a baráti kör megléte is (Utasi 2009). Az életkor mellett jelentős szerepet játszik még a vagyon, tehát a „birtokolt materiális tőke” és az iskolai végzettség, a „műveltségi-kulturális tőke” megléte is.

A kutatásról – hipotézisek

Az elemzés során azt vizsgálom, hogy a demokratikus attitűd hogyan befolyásolja a közösségi részvételt és a közösségi akciókban való participációt. A demokráciáról szóló elméletekből már kiderült, hogy a közösségek és a kapcsolati tőke a demokrácia egyik kulcsfontosságú elemét képviselik, mivel a közösségekben felmerülő viták, diskurzusok során kialakulhat az emberekben egy olyan mentalitás, mely során növekedhet az igény a tágabb környezetük ügyeibe való beleszólásra (Utasi 2008). Ennek alapján egyrészt azt feltételezem, hogy azok a megkérdezettek, akik hisznek a demokratikus értékekben, nagyobb arányban vesznek részt civil szervezetben, másrészt közösségi kapcsolatuk is jóval kiterjedtebb, mint azoknak a válaszadóknak, akik nem, vagy csak szűk családi kapcsolattal rendelkeznek. Az elemzés során a kapcsolattal nem rendelkezőkre is figyelmet fordítok. Azt feltételezem, hogy az izolált megkérdezettek kiábrándultabbak, bizalmatlanabbak az élet több területén is, így a demokratikus intézményeket, a demokrácia működését is sokkal kritikusabban ítélik meg, mint a közösségi kapcsolatokkal rendelkező társaik.

Adja magát a feltételezés, hogy azok az emberek, akik a kevésbé demokratikus értékrendet preferálják, a társadalmat (helyi és országos szinten egyaránt) érintő kérdések befolyásolásánál is inkább a kerülőutakat, kvázi antidemokratikus eszközöket fogják választani. Valószínűsítem, hogy a – korábban már részletesen tárgyalt – történelmi háttér még mindig erősen érezteti hatását, és szerepet játszik a magyarok demokráciából való kiábrán-

¹⁶ MTA PTI-TÁRKI, Omnibusz, 2006/5.

dultságában: feltételezem, hogy azok a válaszadók lesznek többségben, akik úgy gondolják, inkább a kevésbé demokratikus eszközökkel (kenőpénz, megfelelő kapcsolatok) lehet csak befolyásolni a döntéseket.

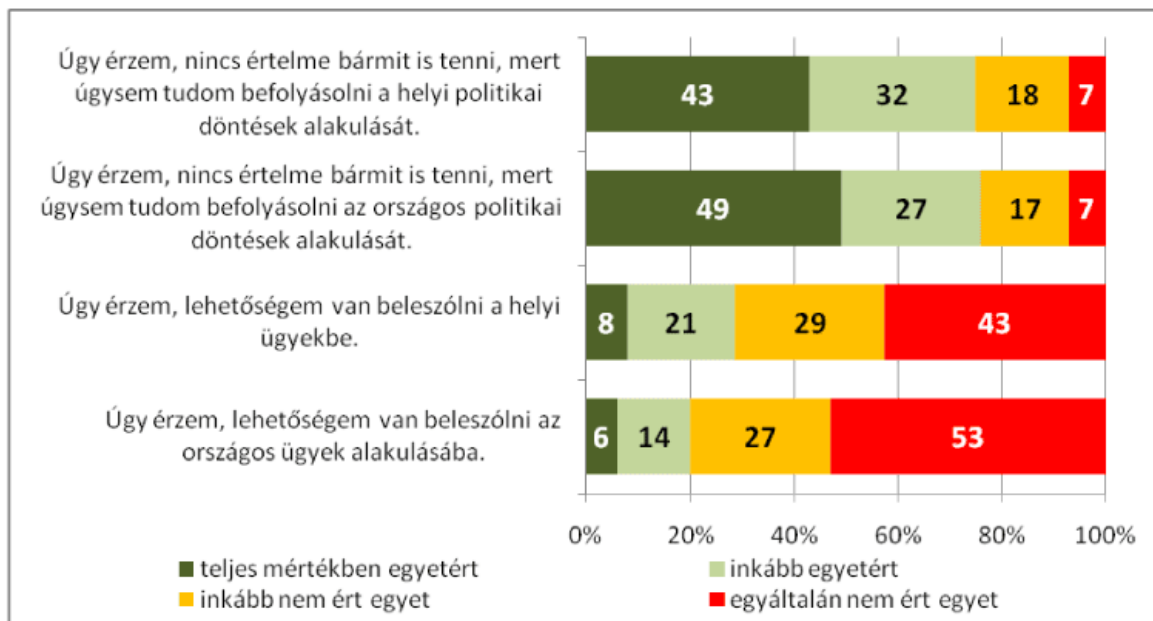
Végül hipotézisem szerint helyi szinten nagyobb a megkérdezettek döntésekben való aktivitása, mint az országos kérdésekben, egyrészt mert a helyi politika sokkal inkább a lokális közösséget közvetlenül is érintő kérdésekre összpontosít, másrészt helyi szinten nagyobb az ott élők érdekérvényesítő akarata és képessége is. Valószínűsítem, hogy a helyi döntések befolyásolásánál a demokratikusabb elemek is nagyobb arányban jelennek meg, mint országos szinten.

A demokratikus attitűd mérése

A demokratikus attitűd minőségét a következő, kérdőívben szereplő kérdések segítségével próbáltam jellemezni: a kérdezett mennyire érzi úgy, hogy nincs értelme bármit is tenni, úgysem fogja tudni befolyásolni a helyi és az országos politikai döntések alakulását; úgy érzi, lehetősége van beleszólni a helyi, illetve országos politikai ügyek alakulásába; mennyire érdeklődik a politika iránt; továbbá mennyire tartja fontosnak a válaszadó a közéleti tevékenységre fordított időt. Döntően befolyásolhatja a demokratikus attitűd alakulását az is, hogy a válaszadó a demokratikusabb vagy a kvázi antidemokratikus eszközöket tartja eredményesebbnek egy döntés befolyásolása kapcsán. A demokratikus eszközökhöz soroltam a szavazást, a beadványokat (leveleket, petíciókat), a képviselői fogadóórákon való felszólalást, aláírásgyűjtést, tüntetéseket, megmozdulásokat, szakmai érveket, médián és sajtón keresztüli befolyásolást. A kerülőutakhoz vagy kvázi antidemokratikus eszközökhöz került a kenőpénz és a megfelelő kapcsolatok, összeköttetések hangsúlyozása. A demokrácia intézményei iránti bizalom fontos indikátora a demokratikus attitűdnek, így a megkérdezett településén működő civil közösségekben, országos civil szervezetekben, a helyi önkormányzatokban, illetve országos intézményekben, hivatalos szervezetekben való bizalmat is figyelembe vettem a demokratikus attitűd mérésekor.

A megkérdezettek 75 százaléka értett inkább vagy teljes mértékben egyet azzal a kijelentéssel, hogy úgy érzi, nem tudja befolyásolni a helyi politikai ügyek alakulását.¹⁷ Országos szinten ez az arány 76 százalék, tehát *nincs különbség az országos és a helyi döntések befolyásolásába vetett hitt között*. Továbbá, a megkérdezettek 29 százaléka gondolja úgy, hogy a helyi ügyek alakulását formálni tudja, az országos döntéseknél ez az arány már csak 20 százalék.

¹⁷ A dolgozatban közölt eloszlások az összes megkérdezettre vonatkoznak.

1. ábra. Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? (N=1034, %)

Az állampolgárok szerint a helyi ügyeket leginkább a megfelelő kapcsolatokkal, összeköttetésekkel lehet befolyásolni, a megkérdezettek 70 százaléka választotta ezt mint a lokális döntések formálásának leghatásosabb módszerét¹⁸. Második helyen (49 százalékkal) egy demokratikus eszköz, a szavazás szerepel, ezt ismét egy kvázi antidemokratikus módszer, a kenőpénz követi. Az adott településen a válaszadók 10 százaléka jelölte meg azt, hogy egyik módszerrel sem lehetne változtatást elérni.

Országos szinten hasonló sorrendet találunk, csupán annyi különbséggel, hogy majdnem mindegyik befolyásolási eszköz magasabb százalékot kapott, mint lokális szinten. Az összeköttetéseknek, a megfelelő kapcsolatoknak és a képviselői fogadóórákon való felszólalásnak nem meglepő módon csekélyebb jelentőséget tulajdonítottak országos szinten. Itt is első helyen szerepel ugyan a kapcsolati tőke, azonban 7 százalékponttal csökkent a jó összeköttetéseket hangsúlyozók aránya. Helyi szinten valószínűsíthetően közelebbről ismerik egymást az emberek, nagyobb jelentősége van a kapcsolati tőkének, illetve nagyobb az emberek érdekérvényesítő képessége is. Országos kvalitásban a szavazást a megkérdezettek 55 százaléka választotta mint második leghatásosabb módszert, harmadik helyen 51 százalékkal a kenőpénz szerepel. A válaszadók 12 százaléka került a demokráciából kiábrándultak közé, vagyis akik úgy gondolják, semmilyen módon sem képesek befolyásolni az országos ügyek alakulását.

A demokrácia intézményeivel kapcsolatban az emberek alapvetően bizalmatlanok. A megkérdezetteknek az országos intézményekbe, szervezetekbe vetett hite a legalacsonyabb: 66 százalék választotta azt, hogy inkább nem vagy egyáltalán nem bízik ezekben az intézményekben. Valamivel alacsonyabb a helyi civil közösségek iránti bizalmatlanság (61%). A helyi önkormányzatok iránti bizalom a legmagasabb (38%), ezt pedig az országos civil szervezetek követik 33 százalékkal. Az emberek politika iránti érdeklődése is erős ellenállást mutat. A válaszadók 60 százaléka inkább nem, vagy egyáltalán nem kíséri figyelemmel a politikai ügyek alakulását, és

¹⁸ A megkérdezettek több választ is jelölhettek

mindössze 1 százalék érdeklődik nagyon a politikai történések iránt. A közéleti tevékenységre fordított idő fontossága szintén jó indikátora lehet a demokratikus attitűd alakulásának: a megkérdezettek 37 százaléka nem fordít időt közösségi tevékenységre. A szociális aktivitás a válaszadók 23 százalékának életében tölt be inkább vagy nagyon fontos szerepet, míg 40 százalékuk – annak ellenére, hogy időt áldoz erre a tevékenységre – inkább vagy egyáltalán nem tartja élete meghatározó részének.

Hogy közelebb kerüljek egy demokratikus attitűd mérésére szolgáló változó létrehozásához, főkomponens-elemzéssel létrehoztam egy a demokrácia értékeiből való kiábrándultságot mutató változót. A főkomponens az eredeti változók értékéből 65 százalékot őrzött meg.

Mennyire ért egyet azzal, hogy...	Faktorsúly
Nincs értelme bármit is tenni, úgysem tudom befolyásolni a helyi politikai döntések alakulását.	0,826
Nincs értelme bármit is tenni, úgysem tudom befolyásolni az országos politikai döntések alakulását.	0,836
Úgy érzem, lehetőségem van beleszólni a helyi ügyek alakulásába.	-0,794
Úgy érzem, lehetőségem van beleszólni az országos ügyek alakulásába.	-0,770

1. táblázat. A demokráciából való kiábrándultság, faktorsúlyok (N=1032).

Következő lépésként létrehoztam egy skálát, melyen a megkérdezettek által választott eszközök demokratikus voltát tudakoltuk: az egyik a demokratikus, míg a másik a kvázi antidemokratikus eszközöket tartalmazta. Minden demokratikus eszköz választottsága egy pontot ért. Azok a válaszadók, akik úgy gondolják, csak demokratikus eszközökkel lehet befolyásolni a döntéseket (és az összes ilyen eszközt megjelölték országos és helyi szinten is), 14 pontot kaptak, és 0-át azok, akik egyik demokratikus eszközt sem tartották hatékonnak az ügyek alakulásának befolyásolásában. Az érdemben válaszolóknak csupán 5 százaléka jelölte meg mind a 7 demokratikus eszközt lokális és országos szinten is, 17 százalékuk pedig egyiket sem. A nem demokratikus eszközök választottságának mértékét ugyanezzel a módszerrel mértem fel. A megkérdezettek 33 százaléka gondolta úgy, hogy a helyi, illetve az országos döntéseket is a két antidemokratikus eszközzel (kenőpénz és megfelelő kapcsolatok) lehet leginkább befolyásolni. Az érdemben válaszoló 18 százaléka egyik antidemokratikus eszközt sem választotta, sem helyi, sem országos szinten.

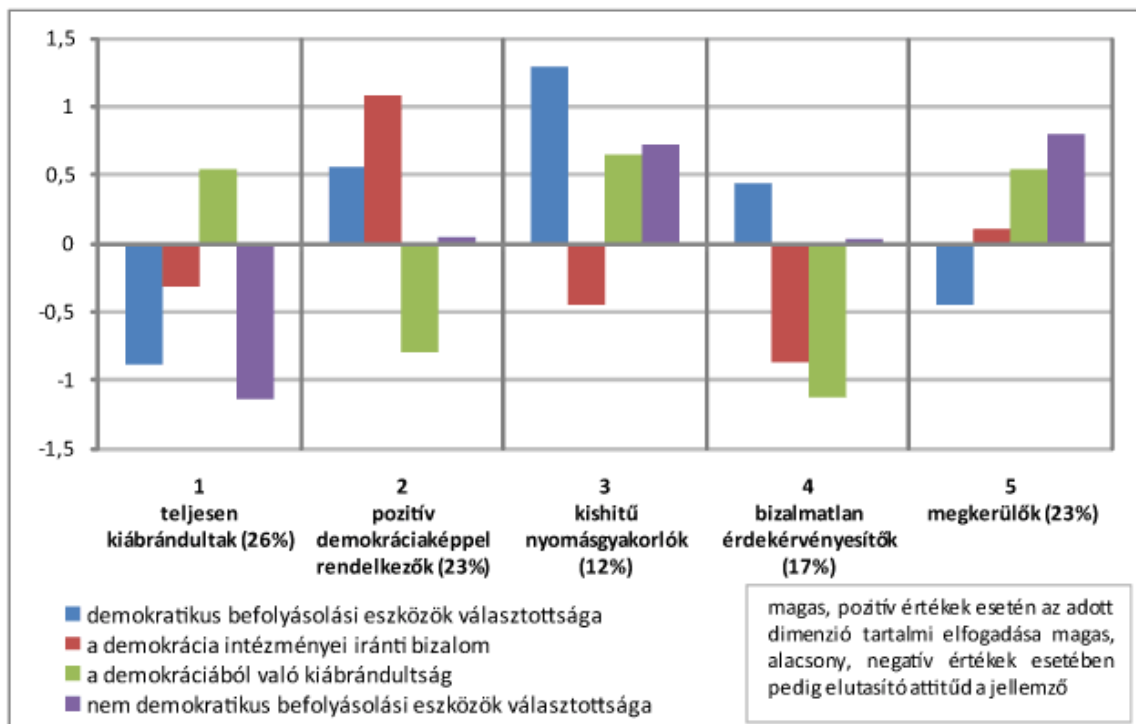
A civil szervezetekbe, lokális és országos intézményekbe vetett bizalom mérésére ismét egy főkomponenst hoztam létre. A főkomponens az eredeti változók értékéből 73 százalékot őrzött meg, a változók nagyjából azonos súllyal szerepelnek a képzett változóban.

	Faktorsúly
Általában mennyire bízunk Ön a településének civil közösségeiben?	0,853
Általában mennyire bízunk Ön az országos civil szervezetekben, segélyszervezetekben (pl. Vöröskereszt, Máltai szeretetszolgálat stb.)?	0,863
Általában mennyire bízunk Ön a helyi önkormányzatban?	0,873
Általában mennyire bízunk Ön az országos intézményekben, hivatalos szervezetekben?	0,838

2. táblázat. A demokrácia intézményeibe vetett bizalom, faktorsúlyok (N=908)

Ezt követően standardizálás segítségével ugyanolyan skálatartományba hoztam a képzett változókat, mint a főkomponenseket (0 átlagú és 1 szórású), majd klaszterelemzés segítségével próbáltam meg létrehozni az eltérő demokráciaképpel rendelkező emberek csoportjait. A klaszterképzés során a politika iránti érdeklődés – annak

ellenére, hogy úgy gondolom, fontos tényezője a demokratikus attitűdnek – nem illett bele a klaszterbe, a közéleti tevékenységre fordított idő pedig annyira lecsökkentette volna az elemszámot, hogy végül nem szerepeltettem csoportképző változóként. A klaszterképzés során öt csoport különült el egymástól, ahova 876 embert lehetett besorolni.

2. ábra: Klaszterképzéssel létrehozott attitűd-csoportok (N=876, klaszterközéppontok)

Az első csoportba kerültek azok a megkérdezettek, akik sem a demokratikus, sem a kvázi antidemokratikus eszközök hatékonyságában nem hisznek, továbbá úgy érzik, nincs elég érvényesítő képességük arra, hogy akár helyi, akár országos szinten befolyásolni tudják a döntések alakulását. Őket a **teljesen kiábrándultak** csoportjának nevezem el. A második kategóriát azok az emberek alkotják, akik nemcsak a demokratikus eszközök eredményességében, hanem a demokrácia működésében is hisznek, és a demokrácia intézményeibe vetett bizalmuk is magas szintet ér el, őket nevezem **pozitív demokráciaképpel rendelkezőknek**. A harmadik csoportba azok a válaszadók kerültek, akik egyaránt hisznek a demokratikus és a kevésbé demokratikus eszközökben is, mégis úgy érzik, nem képesek érdekeiket érvényesíteni, őket nevezem **kishitű nyomásgyakorlóknak**. A negyedik kategóriába tartozó állampolgárok annak ellenére, hogy bizalmatlanok a demokrácia intézményeivel kapcsolatban, hisznek a demokrácia működésében, és úgy gondolják, lehetőségük van a döntéseket befolyásolni. Őket fogom **bizalmatlan érdekvégyesítőknak** nevezni. Végül az ötödik csoportba azok kerültek, akik a kerülőutak eredményességében hisznek, és kiábrándultak a demokráciával kapcsolatban: úgy érzik, nem képesek sem a helyi, sem az országos ügyek formálására, őket **megkerülőknak** nevezem.

A teljesen kiábrándultak csoportjába kerültek a legtöbben, a válaszadók 26 százaléka. Ezt követi 23 százalékkal a megkerülő csoportja, majd további 23 százalékkal a pozitív demokráciaképpel jellemezhető kategóriája. A

megkérdezettek 17 százaléka került a bizalmatlan érdekérvényesítő, 12 százalék pedig a kishitű nyomásgyakorlók csoportjába.

A demokratikus attitűdcsoportok jellemzői

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy feltárjam a klaszterelemzéssel létrehozott csoportok milyen egyéni jellemzőkkel bírnak. Úgy gondoltam, a demokratikus gondolkodásra a kérdezett neme, életkora, iskolai végzettsége, szubjektív anyagi helyzete, jövedelme, társadalmi hovatartozása, pártpreferenciája, lakóhelyének típusa, illetve a válaszadó életével való elégedettsége, szubjektív boldogságérzete lehet hatással. A politika iránti érdeklődés itt szignifikáns kapcsolatot mutatott a demokratikus attitűdcsoportokkal, az iskolai végzettség azonban nem jelzett összefüggést a demokratikus gondolkodással.

A teljesen kiábrándultak csoportjába tartoznak azok a megkérdezettek, akik – ahogyan azt várni is lehetett – legkevésbé érdeklődnek a politika iránt. Itt a legmagasabb azoknak az aránya, akiket egyáltalán nem érdekel a politika. Ebből következően pártpreferencia szerint eléggé elmosódottak, egyik párt szimpatizánsaiként sem jelennek meg egyértelműen. Tagjaik között felülreprezentáltak a nők, akik szubjektíve elégedetlenebbek életükkel, és a megyeszékhelyen vagy nagyközségben, illetve vidéken élők. A megkerülők között többen vannak a férfiak, a szubjektíve alsó középosztályba tartozók, a községben élők és az életüket közepesen elégedettnek vallók. Az átlaghoz viszonyítva itt is alulreprezentáltak a fővárosiak, továbbá a középosztályba és a felső középosztályba tartozók.

A pozitív demokráciaképpel rendelkezők között szűkösebb arányban találjuk a világos pártpreferenciával nem rendelkező megkérdezetteket. Felülreprezentáltak a községben élők, a szubjektíve jobb módúak (de nem a legtehetősebbek), a boldogabbak és az életükkel elégedettebbek. Ebben a kategóriában a községben élők jelentős többségére érdemes felhívni a figyelmet. Feltehetően hozzájárulhat a pozitív demokráciaképhez a községi életforma, a helyiek bizonyára közvetlenebb kapcsolatban vannak a döntéshozókkal, jobban tudják érdekeiket érvényesíteni, mint például a fővárosiak.

A kiábrándult, de érdekérvényesítő csoportba került megkérdezettek viszonylag nagy arányban érdeklődnek a politika iránt, és relatíve határozott pártpreferenciával rendelkeznek. Jövedelmi helyzet tekintetében itt találhatjuk az önmagukat szubjektíve felső közép- és legfelső társadalmi osztályba sorolókat, illetve jövedelmi helyzet tekintetében is a legvagyonosabbakat. A többi csoporthoz képest itt jelentős a fővárosban élők, a férfiak, a gondok nélkül élők, a szubjektíve legelégedettebbek és legboldogabbak aránya. Életkor szempontjából két hatás érvényesül: túlnyomó többségben vannak a fiatalok, de jelentős a 49–59 éves korosztályba tartozók aránya is. Véleményem szerint itt két effektus együttes hatása jelenik meg, amiért ez a csoport úgy érezheti, hogy a demokrácia intézményeivel szembeni kiábrándulás ellenére képes befolyásolni a döntéseket: egyrészt a fiatal korosztály radikálisabb gondolkodása, másrészt az idősebb, vagyonosabb, megfelelő kapcsolatokkal rendelkezők bázisa.

Az utolsó kategóriát *a kishitű nyomásgyakorlók* képviselik. Ebben a csoportban találjuk meg az alsóbb társadalmi osztályba tartozó, anyagi gondokkal küszködő, boldogtalanabb válaszadókat. Itt is – hasonlóan a teljesen kiábrándultak csoportjához – kirajzolódik a politika iránti érdektelenség, a politikai pártok iránti elkötelezettség

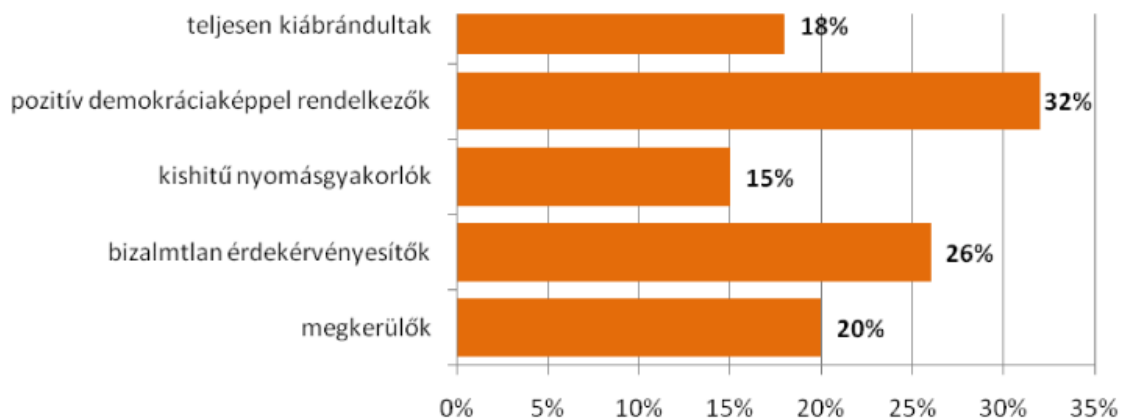
elmosódása. A kishitű nyomásgyakorlók között képviseltetik magukat legnagyobb arányban a nők és a legboldogtalanabbak. Valószínűleg annak ellenére, hogy ezek az emberek hisznek a demokrácia eszközeiben, úgy érzik, nincsenek megfelelő kapcsolataik ahhoz, hogy érdekeiket keresztülvigyék. Itt a legmagasabb azoknak az aránya, akik egyetértenek azzal a kijelentéssel, mely szerint minél több kapcsolattal rendelkezik valaki, annál jobban tudja érvényesíteni az érdekeit.

Demokratikus attitűd és közösségi participáció

Ebben a fejezetben a különféle közösségekben, civil szervezetekben való részvételt vizsgálom. Jelen esetben is kétféle közösségi tagságról beszélhetünk: magántársasági és civil szervezeti tagságról. A megkérdezettek több mint 70 százaléka se tagként, se egyéb módon nem vesz részt formalizált közösség tevékenységében.

A baráti társaságokat nézve kiderül, hogy a válaszadók 24 százaléka egyetlen magántársaságot sem tudhat magáénak. A megkérdezettek 29 százaléka egy, 20 százaléka kettő, míg 22 százalék három-öt baráti társaságban is képviselteti magát. Az ennél több magántársaságot is említők 6 százaléknyan vannak. Korábban szó volt arról, hogy a közösségek, a közösségi tagság azért is tölt be jelentős szerepet a demokrácia szempontjából, mert a közösségekben felmerülő viták, beszélgetések során kialakulhat egy olyan mentalitás az egyéneknél, mely során növekedhet az igényük a tágabb környezet ügyeinek befolyásolásra is. Ezért úgy gondolom, meghatározóak lehetnek az olyan ismeretségek, melyek során a megkérdezettek közügyekről, politikáról tudnak beszélgetni. Jelen esetben ennek a kapcsolatnak inkább csak a meglétét vagy hiányát tartottam meghatározónak, az intenzitását és a mennyiségét nem. Azok között, akiknek van a családjukon kívül baráti társasága, közel kétharmadnyian vannak azok, akik politikáról, és mintegy 72 százaléknyan azok, akik az ország, világ fontos kérdéseiről szoktak beszélgetni e körben. Magántársaságban a politikáról a megkérdezettek 37 százaléka, míg az ország, világ fontos kérdéseiről 28 százaléka szinte sohasem beszélget.

Következő lépésként a különböző attitűdcsoportokat néztem meg aszerint, hogy hányan vesznek részt civil szervezetben, mivel úgy gondolom, a civil szervezeti tagság és a demokráciáról való gondolkodás szoros kapcsolatban állhat egymással. Az öt demokratikus attitűdcsoportot összevetve kiderült, hogy *a pozitív demokráciaképpel rendelkezők felülreprezentáltak a civil szervezeti tagság tekintetében*, tehát közülük többen számoltak be civil szervezetben való tevékenységről. Ebben a csoportban jelentős továbbá azoknak az aránya is, akiknek van olyan kapcsolatuk, akikkel politikáról, közügyekről diskurálhatnak. A pozitív demokráciaképpel rendelkezők az átlagosnál több időt fordítanak a politika és az ország, világ más fontos kérdéseinek megvitatására is. A teljesen kiábrándultak csoportja pont az ellentétes pólust képviseli. Alulreprezentáltak a civil szervezeti tagság, a politikáról, a közügyekről való diskurálás tekintetében. Az átlaghoz képest felülreprezentáltak ebben a csoportban azok, akik nem tudtak egyetlen ismerőst, barátot sem említeni, akivel közügyekről, politikáról beszélgethetnének.

3. ábra. Demokratikus attitűd és civil szervezeti tagság (N=876, %)

Korábban már jeleztük, hogy a közösségi akciókban, az érdekek érvényesítésében rendkívül fontos szerepet játszanak a megfelelő kapcsolatok. Az érdeemben válaszolók 43 százaléka legalább egy helyi döntéshozót ismer személyesen, és 32 százaléknak van valamilyen helyi változtatási javaslata. 43 százalékuk biztosan összefogna másokkal az ötlet megvalósítása érdekében, míg 11 százalék biztosan nem kooperálna. A település jogállása szerint összevetve nem meglepő, hogy a fővárosban élőknek 73 százaléka nem ismer senkit a helyi döntéshozók közül, míg a községben élőknek 71 százaléka személyesen ismer legalább egy ilyen személyt. A főváros és megyei jogú városok körében kisebb azoknak az aránya is, akiknek lenne valamilyen ötlete a helyi viszonyok javítása érdekében, a községben élők ilyen tekintetben természetesen felülreprezentáltak az átlaghoz képest.

A pozitív demokráciaképpel rendelkezők 60 százaléka ismer valakit a helyi döntéshozók közül. A kishitű nyomásgyakorlók és a bizalmatlan érdekvényesítők alulreprezentáltak az átlaghoz képest. A pozitív demokráciaképpel rendelkezők csoportjába tartozó megkérdezettek 43 százalékának van valamilyen helyi szintet érintő javaslata, míg a fővárosi dominanciájú kritikusok, de önérvényesítők körében ez az arány már csak 29 százalék.

Tanulmányomban figyelmet fordítottam azokra az izolált megkérdezettekre is, akik családjukon kívül senkivel nem tudják dolgaikat megbeszélni, és szabadidejükben sem tudnak senkivel közös programot megszervezni (az érdeemben válaszolók 19 százaléka került ebbe a kategóriába), mivel azt feltételeztem, hogy ők kiábrándultabbak a demokrácia működéséből, bizalmatlanabbak a demokratikus intézményekkel szemben, mint kapcsolattal rendelkező társaik. Ezt azonban nem sikerült bizonyítanom, mivel a családon kívüli kapcsolatok megléte vagy hiánya nincs szignifikáns kapcsolatban a demokratikus gondolkodással.

Demokratikus részvétel és aktivitás

A demokratikus aktivitást kétféle aspektusból próbáltam megközelíteni: egyrészt a megkérdezettek szavazási hajlandósága felől, másrészt hogy különböző szintű célokért milyen közösségi akciókban vennének részt. A

megkérdezettek 25 százaléka nem menne el szavazni, ha most vasárnap lennének az országgyűlési választások, 39 százalék pedig biztosan voksolna. Az önkormányzati és országgyűlési választások tervezett részvétele tekintetében nem található különbség.

A választási hajlandóságot a demokratikus attitűdcsoportokkal összevetve kiderül, hogy a pozitív demokráciaképpel rendelkezők között felülreprezentáltak az országgyűlési választáson biztos szavazók aránya, míg a bizalmatlan érdekérvényesítők között a valószínűleg nem szavazók aránya mutat szignifikáns eltérést a többi csoporthoz képest.

Az országos választási hajlandósághoz viszonyítva a teljesen kiábrándultak körében az átlaghoz viszonyítva növekszik, míg a megkerülők esetében csökken a biztosan nem voksolók aránya az önkormányzati választásokon, a pozitív demokráciaképpel rendelkezőknél pedig 8 százalékkal tovább emelkedik a biztosan voksolók aránya. Feltételezem, hogy itt a községben élők magas arányának hatása mutatkozik meg.

A következőkben az aktivitásra helyezem a hangsúlyt, vagyis azt nézem meg, hogy a különböző szintű célok megvalósítása érdekében milyen közösségi akciókban vennének részt a megkérdezettek. Mindegyik kérdés esetében a válaszadónak először azt kellett eldöntenie, aláírna-e petíciót, felhívást egy adott cél megvalósulása érdekében. Ezt követően arra is rákérdeztünk, hogy csatlakozna-e bejelentett tüntetéshez, végül kíváncsiak voltunk arra is, hogy ugyanezért a célért esetleg hajlandó lenne-e még egy nem bejelentett tüntetésen is részt venni. Annak ellenére, hogy a kérdés hipotetikus akcióban való részvételi hajlandóságot mért fel, úgy gondolom, hogy segítségével megfelelő képet kaphatunk a létrehozott demokratikus attitűdcsoportok gondolkodásbeli különbségeiről. A követelés, petíció aláírását a megkérdezetteknek még körülbelül a fele vállalná mindegyik cél érdekében. Az engedélyezett tüntetéshez, felvonuláshoz már csak nagyjából a válaszadók kevesebb, mint ötöde, míg a nem bejelentett tüntetéshez csupán a megkérdezettek 4–5 százaléka csatlakozna.

Az első kérdés a korrupt, csaló önkormányzati vezetők eltávolításáért folyó különböző szintű akciókat nézte. E kérdés tekintetében a különböző attitűdcsoportok aktivitását vizsgálva látszik, hogy aláírásgyűjtésben még felülreprezentáltak a pozitív demokráciaképpel rendelkezők, míg a bejelentett, illetve nem bejelentett tüntetésen való részvételnél az átlagtól való eltérésük már nem meghatározó. A teljesen kiábrándultak az aláírásgyűjtésben és az engedélyezett tüntetésen való részvétel tekintetében is alulreprezentáltak. A bizalmatlan, de érdekérvényesítő kategóriában a megkérdezettek mindhárom szintű akcióba való bevonódás tekintetében felülreprezentáltak a többiekhez képest, még nem bejelentett tüntetésen is megjelenne egytizedük.

A korrupt, csaló állami vezetők eltávolításáért fellépő különböző akciók kapcsán is ugyanazokat az összefüggéseket találjuk, mint helyi szinten, annyi különbséggel, hogy a bizalmatlan érdekérvényesítők, illetve megkerülők csoportjában nő a különböző akciókban való részvétel aránya. A munkavállalók alkalmazásánál, illetve a munkahelyen való hátrányos megkülönböztetés elleni aláírásgyűjtésnél az átlaghoz viszonyítva megnő a pozitív demokráciaképpel rendelkezők részvételi szándéka, míg a többi csoport esetében – kivéve a kishitű nyomásnyaköröket – enyhe csökkenést tapasztalhatunk, mint a korrupt vezetők eltávolításának ügye kapcsán. Az engedélyezett, illetve nem bejelentett tüntetés esetében ugyanezek a különbségek tapasztalhatók, két dolgot kivéve. Az egyik, hogy a bejelentett tüntetés tekintetében már nem jelenik meg a pozitív demokráciaképpel rendelkezők átlagtól való eltérése, míg a másik az engedélyezett tüntetésen a megkerülők 5 százalékos csökkenése az előző országos politikai akcióhoz képest. Valószínűsítem, hogy ennek oka a megkerülők körében az országos politikai

vezetőkkel szembeni kiábrándultság. A nem engedélyezett tüntetésen való hipotetikus részvétel nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a demokratikus attitűddel.

A nagyon magas, illetve nagyon alacsony jövedelmek megszüntetése érdekében minden csoport esetében – a munkahelyen történő hátrányos megkülönböztetéshez képest – növekvő aktivitást figyelhetünk meg az aláírás-gyűjtésen való részvétel tekintetében (kivéve a kishitű nyomásgyakorlók esetében, ahol nincs különbség az előző válasz arányához képest). A tüntetéseken való aktivitás is hasonlóan alakul az előző akcióhoz képest: a bizalmatlan érdekérvényesítők felülreprezentáltsága az átlaghoz képest és a megkerülők alulreprezentáltsága jelenik meg.

A megkérdezettek lakókörnyezetét érintő hátrányos döntések elleni hipotetikus akciót nézve semmilyen lényeges különbséget nem találunk az előző – jövedelemkülönbségek elleni fellépés – participációs arányokhoz képest, csupán annyit, hogy a pozitív demokráciaképpel rendelkezők e döntés elleni tiltakozásuk során felülreprezentáltak a tüntetésen is résztvevők átlagához képest. Az országot érintő hátrányos döntés elleni cselekvések sem mutattak nagy eltérést az előző akciókhoz képest, csupán a bizalmatlan érdekérvényesítők arányának növekedését a nem bejelentett tüntetéseken. Feltételezem, hogy ez a fiatalabb, radikálisabb gondolkodásnak tudható be.

Milyen közösségi akcióban venne részt?			
a) a korrupst, csaló önkormányzati vezetők eltávolításáért			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	44	11	5
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	61	18	3
kishitű nyomásgyakorlók	59	18	4
bizalmatlan érdekérvényesítők	46	23	10
megkerülők	51	13	2
b) a korrupst, csaló országos/állami vezetők eltávolításáért			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	44	11	4
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	58	17	4
kishitű nyomásgyakorlók	58	15	3
bizalmatlan érdekérvényesítők	54	24	9
megkerülők	53	16	3
c) a munkavállalók alkalmazásánál, illetve a munkahelyen való hátrányos megkülönböztetés ellen			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	39	11	4
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	58	17	3
kishitű nyomásgyakorlók	60	22	4
bizalmatlan érdekérvényesítők	50	23	8
megkerülők	48	11	3

d) a nagyon magas, illetve nagyon alacsony jövedelmek megszüntetése érdekében			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	48	15	5
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	65	18	4
kishitű nyomásgyakorlók	59	21	3
bizalmatlan érdekérvényesítők	56	26	10
megkerülők	52	12	3

e) a lakókörnyezetemet, településemet érintő hátrányos döntések ellen			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	46	13	5
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	66	26	4
kishitű nyomásgyakorlók	61	20	3
bizalmatlan érdekérvényesítők	62	29	10
megkerülők	52	12	2
f) az országot érintő hátrányos döntések ellen			
	petíció aláírása	engedélyezett tüntetés, felvonulás	nem engedélyezett tüntetés, felvonulás
teljesen kiábrándultak	43	13	5
pozitív demokráciaképpel rendelkezők	63	20	3
kishitű nyomásgyakorlók	57	19	3
bizalmatlan érdekérvényesítők	63	27	13
megkerülők	53	10	4

3. táblázat. Az attitűdcsoportok különböző közösségi akciókban való részvétele (N=876, %)

Összefoglalás

Az elemzés során azt vizsgáltam, hogy a demokratikus attitűd hogyan befolyásolja a közösségi részvételt és a közösségi akciókban való részvételt. Korábbi kutatások alátámasztották, hogy a posztszocialista országok lakói között idősorosan (1985–1993) növekedett azoknak az aránya, akik úgy érzik, semmilyen befolyásuk nincs az őket is érintő döntések meghozatalára (Simon 1996). A kutatás során megkérdezettek körülbelül háromnegyede érezte úgy, hogy nem tudja befolyásolni a helyi és az országos ügyek alakulását.

Az emberek demokratikus attitűdjét vizsgálva öt csoportot sikerült elkülönítenem egymástól. A *teljesen kiábrándultak* csoportjába kerültek a legtöbben, ezt a *megkerülők* csoportja követte, majd a *pozitív demokráciaképpel rendelkezők* kategóriája, ezután következtek a *bizalmatlanok de érdekérvényesítők*, míg legkevésbé a *kishitű nyomásgyakorlók* csoportjába kerültek.

Kezdetben azt feltételeztem, hogy a történelmi háttér még mindig erősen érzeteti hatását, és szerepet játszik a magyarok demokráciából való kiábrándultságában. Ennek alapján állítottam fel azt a hipotézist, miszerint azok a válaszadók lesznek többségben, akik úgy gondolják, inkább a kevésbé demokratikus eszközökkel (kenőpénz, megfelelő kapcsolatok) lehet csak befolyásolni a döntéseket. Ez az előzetes elgondolás csak részben igazolódott be, mivel az érdemben válaszolók szerint az országos és helyi döntéseket elsősorban a megfelelő kapcsolatokkal, összeköttetésekkel lehet ugyan befolyásolni, de második helyen már a szavazás intézménye szerepelt. Harmadik helyre ismét egy kvázi antidemokratikus eszköz, a kenőpénz került.

A helyi és országos szintű aktivitást összehasonlítva azt gondoltam, helyi szinten nagyobb lesz a megkérdezettek döntésekben való aktivitása egyrészt azért, mert a helyi ügyek közvetlenebbül érintik az embereket, másrészt pedig nagyobb az ott élők érdekérvényesítő képessége. Ennek ellenére a megkérdezettek válaszaiban nem találtam lényeges különbséget a helyi és országos szintre vonatkozó válaszokban, bár a lokális szintű döntések befolyásolásába vetett hitnél megnőtt azoknak az aránya, akik úgy érezték, helyi szinten közvetlenebbül tudják alakítani a döntéseket, mint országos minőségben. A demokratikus eszközök választottsága tekintetében sem találtam lényeges eltérést, csupán annyit, hogy lokális szinten nagyobb szerepet kapott a jó összeköttetések és kapcsolatok hangsúlyozása.

Dolgozatom alapját képezte a feltételezés, miszerint azok a megkérdezettek, akik hisznek a demokratikus értékekben, nagyobb arányban vesznek részt civil szervezet munkájában, másrészt közösségi kapcsolataik is jóval kiterjedtebb, mint azoknak a válaszadóknak, akik semmilyen vagy csak szűk családi kapcsolattal rendelkeznek. Ez a hipotézisem beigazolódott, hiszen a pozitív demokráciaképpel rendelkezők felülreprezentáltak a civil szervezeti tagság tekintetében, továbbá az átlagosnál több időt fordítanak a politika és az ország-világ fontos kérdéseinek megvitatásával is. A teljesen kiábrándultak csoportja az ellentétes pólust képviselte: alulreprezentáltak a civil szervezeti tagság, illetve a politikáról, a közügyekről való diskurálás tekintetében is.

A különböző attitűdcsoportok aktivitását is próbáltam feltérképezni. A demokratikus attitűdcsoportokkal összevetve a választási hajlandóságot kiderült, hogy a pozitív demokráciaképpel rendelkezők között felülreprezentáltak voltak az országgyűlési választáson biztos szavazók, míg a bizalmatlan érdekérvényesítők között a valószínűleg nem szavazók aránya mutatott szignifikáns eltérést a többi csoporthoz képest. Az összes hipotetikus közösségi akcióban is a pozitív demokráciaképpel rendelkezők aktívabbnak mutatkoztak az aláírásgyűjtés szintjén, míg a teljesen kiábrándultak majdnem minden esetben alulreprezentáltak voltak a többiekhez képest. Az engedélyezett, illetve nem engedélyezett tüntetéseken való részvételben a bizalmatlan érdekérvényesítők csoportja mutatkozott aktívabbnak, különösen az országot érintő negatív döntés elleni tiltakozásban. Azt feltételeztem, hogy ezt a fiatalabb, radikálisabb gondolkodásnak tulajdoníthatjuk.

Összességében tehát elmondható, hogy a demokratikus attitűd hatással van a közösségi akcióban való részvételre. A pozitív demokráciaképpel rendelkező megkérdezettek nagyobb arányban jellemezhetők civil szervezeti tagsággal, illetve nagyobb aktivitást mutattak a közösségi akciókban is. Ennek inverzét mutatta a demokráciából teljesen kiábrándultak csoportja, mivel alulreprezentáltak voltak a civil szervezeti tagság, illetve az akciókban való aktivitás tekintetében is. Az eredmények interpretálásánál azonban érdemes lehet elgondolkodni azon, vajon a demokratikusabb beállítódás hat-e a közösség iránti igényre, vagy fordított a hatás: a közösségben való részvé-

telünk során alakul ki egyfajta demokratikusabb értékrendünk, esetleg egy oda-vissza irányú kapcsolat, egy folyamatos kölcsönhatás áll fenn a két tényező között.

Felhasznált irodalom

- Arisztotelész (1984) *Politika*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Barber, B. R. (1992) *Aristocracy of Everyone*. New York, Oxford University Press, 246.
- Bódi M. – Paksy M. – Péteri Z. – Rigó A. – Szabó M. – Szigeti P. – Takács P. – Tattay Sz. (2005) *Államtan. Az állam általános elmélete*, 1. kötet. SZTE ÁJK Politológiai tanszék.
- Habermas, J. (1999) *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Ferge Zs. (1996) A rendszerváltás megítélése. *Szociológiai Szemle*, 1996/1. szám, 51–74.
- Győrffy D. (2008) A bizalmatlanság terhe a felzárkóztatásban. *Rubicon*, 2008/2–3, 102–105.
- Kalocsai D. (1981) Egyén és közösség fejlődésének néhány társadalmi feltételéről. In *Társadalomtudományi Közlemények*, 1981. 11. évf. 2. sz. 209–221.
- Nizák P. – Péterfi F. (2005) A közösségi részvétel társadalmi és hatalmi beágyazottsága. In Márkus E. (szerk.) *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess – Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról*. EMLA Egyesület.
- Putnam R. D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- S. Nagy K. (szerk.) (2007) *Szociológia közgazdászoknak*. Budapest, Typotex Kiadó.
- Simon J. (1996) *A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban*. Elérhető: <http://www.mtapti.hu/mszt/19961/simon.htm>.
- Szalai E. (2006) *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Utasi Á. (2008) *Éltető kapcsolatok*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Utasi Á. (2009) A közösségi kapcsolatok és a közélet. In Feleky G. (szerk.) *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. Szeged, Belvedere Kiadó.